

درس:

بازيابي اطلاعات

تعریف پروژه (فاز اول، دوم و سوم)

مقدمه

هدف از این پروژه ایجاد یک موتور جستجو برای بازیابی اسناد متنی است به گونهای که کاربر پرسمان خود را وارد نموده و سامانه اسناد مرتبط را بازنمایی می کند. پروژه در سه مرحله تعریف شده است که عبارتند از:

مرحلهی اول: ایجاد یک مدل بازیابی اطلاعات ساده

مرحلهی دوم: تکمیل مدل بازیابی اطلاعات و ارائهی قابلیتهای کارکردی پیشرفتهتر

مرحلهی سوم: پیادهسازی الگوریتم خوشهبندی و دستهبندی و بازیابی بر اساس خوشه/ دسته

در انجام پروژه به نکات زیر توجه فرمایید:

- پروژه انفرادی است.
- تنها در موارد ذکرشده در تمرین مجاز به استفاده از کتابخانههای آماده هستید.
- کدهای خود را در کوئرا بارگذاری نمایید (آدرس مربوطه در سایت درس قرار داده میشود).
- کدهای شما (به همراه کدهای دانشجویان ترمهای گذشته) توسط کوئرا بررسی میشود. در صورت وجود شباهت، نمره ی تمام فازهای پروژه صفر خواهد شد.
- ملاک اصلی انجام فعالیت ارائه گزارش مربوطه است و ارسال کد بدون گزارش فاقد ارزش است. سعی کنید گزارش شما دقیقا در راستای موارد خواسته شده باشد و از طرح موارد اضافی خودداری کنید.
- مهلت ارسال فاز اول پروژه تا پایان روز ۲۸ آبانماه، فاز دوم تا پایان روز ۱۹ آذرماه و فاز سوم تا پایان روز ۱ دیماه میباشد.
- فازهای یک، دو، سه و بخش امتیازی به ترتیب ۳۰، ۴۰، ۳۰ و ۳۰ درصد از نمرهی پروژه را به خود اختصاص میدهند.
 - به ازای هر روز تاخیر در فاز اول و دوم α درصد از نمره فاز مربوطه کسر میشود.
 - ارسال فاز سوم با تاخیر امکان پذیر نخواهد بود.
 - موعد تحویل متعاقبا از طریق سایت درس اعلام خواهد شد.**راهنمایی:**

در صورت نیاز می توانید سوالات خود در خصوص پروژه را از تدریسیاران درس، از طریق ایمیل زیر بپرسید.

IR.course1400@gmail.com

۱ – فاز اول

در این فاز از پروژه به منظور ایجاد یک مدل بازیابی اطلاعات ساده نیاز است تا اسناد شاخص گذاری شوند تا در زمان دریافت پرسمان از شاخص مکانی برای بازیابی اسناد مرتبط استفاده شود. به طور خلاصه مواردی که در این فاز انجام شوند به شرح زیر میباشد.

- پیشپردازش دادهها
- ساخت شاخص مكاني
- پاسخدهی به پرسمان کاربر

در ادامه هر مورد به صورت کامل شرح داده می شود.

۱-۱ پیشپردازش اسناد

قبل از ساخت شاخص مکانی لازم است متون را پیشپردازش کنید. گامهای لازم در این قسمت به صورت زیر میباشد.

- استخراج توكن
- نرمالسازی متون
- حذف کلمات پر تکرار ۱
 - ریشهیابی

برای انجام پیشپردازشهای لازم میتوانید با صلاحدید خود یکی از کتابخانههای آماده را انتخاب و از آن استفاده کنید (راهنمایی: کتابخانه ۱ و کتابخانه ۱ و یا پیادهسازی شخصی خود را داشته باشید.

توجه: برای پیادهسازی شخصی بخشهای مربوط به پیشپردازش اسناد نمرهی ارفاقی لحاظ نمیشود.

۱-۲ ساخت شاخص مکانی

با استفاده از اسناد پیشپردازششده در گام قبل، شاخص مکانی را بسازید. در شاخص مکانی ساخته شده علاوه بر جایگاه کلمات در اسناد، باید به ازای هر کلمه از دیکشنری مشخص باشد که تعداد تکرار آن کلمه در کل اسناد چقدر است. همچنین باید مشخص باشد که در هر سند تعداد تکرار یک کلمه ی مشخص چقدر است. جزئیات کامل این قسمت در بخش ۲.۴.۲ از کتاب مرجع درس قابل مشاهده است. برای پیادهسازی این قسمت

_

¹ Stop Words

می توانید به اختیار خود یک ساختمان داده ی مناسب را انتخاب کنید. (دقت کنید که ساختمان داده ی انتخابی به گونه ای نباشد که در زمان جستجو و دیگر عملیات، سرعت مدل را پایین آورد.)

۱–۳ پاسخدهی به پرسمان کاربر

در این بخش با دریافت پرسمان کاربر باید بتوانید اسناد مرتبط با آن را به صورت دودویی^۲ بازیابی نمایید. پرسمان کاربر به دو صورت زیر می تواند باشد:

تک کلمه: تنها کافی است که لیست اسناد مربوط به آن را از روی دیکشنری بازیابی نمایید.

چند کلمه: در این بخش لیست فایلها باید بر اساس میزان ارتباط مرتب شده باشد. مرتبطترین سند، سندی است که تمام کلمات را به همان ترتیب موجود در پرسمان داشته باشد. (به طور مثال اگر پرسمان شامل ۳ کلمه بود، سندی مرتبط است که دو کلمه از کلمات پرسمان را در خود دارد.)

۱-۲ مجموعه داده

مجموعه داده مورد استفاده در این پروژه مجموعهای از خبرهای واکشی شده از چند وبسایت خبری فارسی است که در قالب یک فایل اکسل در اختیار شما قرار خواهد گرفت. لازم است تنها ستون "content" را بعنوان محتوای سند پردازش کنید. شماره ی هر خبر را به عنوان id آن سند (خبر) در نظر بگیرید و در زمان پاسخ به پرسمان، عنوان خبر مربوط به سند بازیابی شده را نمایش دهید تا امکان بررسی صحت عملکرد سیستم وجود داشته باشد.

۱-۵ گزارش

۱. با ذکر مثال شرح دهید که در گام پیشپردازش چه عملیاتی انجام دادهاید. همچنین دلیل انجام هر پردازش را ذکر کنید.

۲. صحت قانون Zipf را در دو حالت قبل از حذف کلمات پرتکرار از واژهنامه و بعد از حذف کلمات پرتکرار بررسی کنید. در صورت برقراری اعدم برقراری این قانون در هر حالت، علت را شرح دهید.

۳. صحت قانون heaps را در دو حالت قبل و بعد از ریشه یابی بررسی کنید. برای بررسی این قانون لازم است با استفاده از اندازه ی واژه نامه و تعداد توکنها در ۵۰۰، ۱۰۰۰، ۱۵۰۰ و ۲۰۰۰ سند اول، اندازه ی واژه نامه مربوط به کل اسناد تخمین زده شود. در نهایت اندازه ی واژه نامه و اندازه ی تخمینی در هر دو حالت مقایسه و تحلیل شود. آیا در هر دو حالت قانون برقرار است؟ چرا؟

۴. حداقل سه مورد از مواردی که در ریشه یابی با چالش روبرو بودید را ذکر کنید. (بطور مثال کلماتی که نیازی به ریشه یابی ندارند اما طبق روند ریشه یابی از دست می روند.)

² Boolean

پروژه درس بازیابی اطلاعات

۵. پاسخ به پرسمان در حالتهای زیر:

الف) یک پرسمان از کلمات ساده و متداول تک کلمهای (بینالملل)

ب) یک پرسمان از عبارات ساده و متداول دو کلمهای (دانشگاه امیرکبیر)

پ) یک پرسمان از عبارات ساده و متداول چند کلمهای (دانشگاه صنعتی امیرکبیر، سازمان ملل متحد، جمهوری اسلامی ایران)

ت) یک پرسمان دشوار و کم تکرار تک کلمهای (ژیمناستیک)

ث) یک پرسمان دشوار و کم تکرار دو کلمهای (واکسن آسترازنکا)

در هر مورد، تیتر خبر بازیابی شده را به همراه جمله(هایی) که حاوی عبارت پرسمان بودهاند، گزارش کنید. همچنین در هر مورد با ذکر جزئیات شرح دهید که آیا سند بازیابی شده به پرسمان کاربر مرتبط هست یا خیر؟

۲- فاز دوم

در این مرحله میخواهیم مدل بازیابی اطلاعات را گسترش و بازنمایی اسناد را به صورت برداری انجام دهیم تا بتوانیم نتایج جستجو را بر اساس ارتباط آنها با پرسمان کاربر رتبهبندی کنیم. به این صورت که برای هر سند یک بردار عددی استخراج میشود که بازنمایی آن سند در فضای برداری است و این بردارها ذخیره می شوند. در زمان دریافت پرسمان، ابتدا بردار متناظر با آن پرسمان در همان فضای برداری ساخته و سپس با استفاده از یک معیار شباهت مناسب، شباهت بردار عددی پرسمان با بردار تمام اسناد در فضای برداری محاسبه میشود و در نهایت نتایج خروجی بر اساس میزان شباهت مرتبسازی میشوند. برای افزایش سرعت پاسخگویی مدل بازیابی اطلاعات می توان روشهای مختلفی را به کار گرفت که به تفصیل در ادامه بیان میشود.

۱-۲ مدلسازی اسناد در فضای برداری

در مرحله قبل پس از استخراج توکنها اطلاعات به صورت یک دیکشنری و شاخص مکانی ذخیره شدند. در این بخش هدف آن است که اسناد در فضای برداری بازنمایی شوند. با استفاده از روش وزن دهی tf بردار عددی برای هر سند محاسبه خواهد شد و درنهایت هر سند به صورت یک بردار شامل وزنهای تمام کلمات آن سند بازنمایی می شود. محاسبه ی وزن هر کلمه t در یک سند t با داشتن مجموعه ی تمام اسناد t با استفاده از معادله ی زیر محاسبه می شود:

$$tfidf(t,d,D) = tf(t,d) \times idf(t,D) = (1 + \log(f_{t,d})) \times \log(\frac{N}{n_t})$$

که در آن t تعداد تکرار کلمه t در سند t در سند t و t تعداد سندهایی است که کلمه t در آنها ظاهر شده است. توضیحات بیشتر این روش در فصل ۶ کتاب مرجع درس آمده است.

در نمایش برداری فوق برای کلمهای که در یک سند وجود نداشته باشد وزن صفر در نظر گفته می شود و از این جهت بسیاری از عناصر بردارهای محاسبه شده صفر خواهد بود. برای صرفه جویی در مصرف حافظه به جای آن که برای هر سند یک بردار عددی کامل در نظر بگیرید که بسیاری از عناصر آن صفر هستند می توانید وزن کلمات در اسناد مختلف را در همان لیستهای پستها ذخیره کنید. در زمان پاسخ گویی به پرسمان کاربر که در ادامه توضیح داده می شود نیز همزمان با جستجوی کلمات در لیستهای پستها می توانید وزن کلمات در اسناد مختلف را نیز واکشی کنید و به این شکل تنها عناصر غیر صفر بردارهای اسناد ذخیره و پردازش می شوند.

۲-۲ پاسخدهی به پرسمان در فضای برداری

با داشتن پرسمان کاربر، بردار مخصوص پرسمان را استخراج کنید (وزن کلمات موجود در پرسمان را محاسبه کنید). سپس با استفاده از معیار شباهت سعی کنید اسنادی را که بیشترین شباهت (کمترین فاصله) را به پرسمان ورودی دارند پیدا کنید. سپس نتایج را به ترتیب شباهت نمایش دهید. معیارهای فاصلهی مختلفی می تواند برای این کار در نظر گرفته شود که ساده ترین آنها شباهت کسینوسی بین بردارها است که زاویهی بین دو بردار را محاسبه می کند. این معیار به صورت زیر تعریف می شود:

$$similarity(a,b) = \cos(\theta) = \frac{a.b}{\|a\| \|b\|} = \frac{\sum_{i=1}^{N} a_i b_i}{\sqrt{\sum_{i=1}^{N} a_i^2} \sqrt{\sum_{i=1}^{N} b_i^2}}$$

توجه کنید که برای افزایش سرعت می توانید با استفاده از تکنیک $Index\ elimination$ شباهت کسینوسی را با اسنادی که امتیاز صفر خواهند گرفت محاسبه نکنید. در انتهای کار برای نمایش یک صفحه از نتایج پرسمان تنها کافیست K سندی انتخاب شوند که بیشترین شباهت را به پرسمان دارند.

۲-۳ افزایش سرعت پردازش پرسمان

با استفاده از تکنیک Index elimination تا حدودی مشکل زیاد بودن زمان در مرحله قبل حل می شود اما همچنان زمان پاسخگویی برای بسیاری از کاربردها قابل قبول نمی باشد. برای آنکه سرعت پردازش و پاسخگویی افزایش یابد می توانید از Champion lists استفاده کنید که قبل از آنکه پرسمانی مطرح شود و در مرحله پردازش اسناد، یک لیست از مر تبطترین اسناد مربوط به هر term در لیست جداگانهای نگهداری شود. برای پیاده سازی این بخش پس از ساخت شاخص معکوس مکانی، Champion list را ایجاد کنید و تنها بردار پرسمان را با بردار اسنادی که از طریق جستجو در term به دست آورده اید مقایسه کنید و term مرتبط را به نمایش بگذارید. توضیحات بیشتر این روش در فصل term کتاب آمده است.

توجه: می توانید وزن دهی tf—idf و ایجاد لیست Champion را با استفاده از شاخص مکانی که در مرحله قبل پیاده سازی کردید، انجام دهید.

۲-۲ گزارش

۱. پاسخ به پرسمان در حالتهای زیر:

الف) یک پرسمان از کلمات ساده و متداول تک کلمهای

ب) یک پرسمان از عبارات ساده و متداول چند کلمهای

پ) یک پرسمان دشوار و کم تکرار تک کلمهای

ت) یک پرسمان دشوار و کم تکرار چند کلمهای

در هر مورد، تیتر خبر بازیابی شده را به همراه جمله(هایی) که حاوی عبارت پرسمان بودهاند، گزارش کنید. همچنین در هر مورد با ذکر جزئیات شرح دهید که آیا سند بازیابی شده به پرسمان کاربر مرتبط هست یا خیر؟
۲. موارد ب و ت را با روش مکانی فاز یک نیز تکرار کنید و نتایج دو حالت را با هم مقایسه و تحلیل کنید.

$(-2)^{7}$ بازنمایی با استفاده از تعبیه گذاری کلمه (اختیاری)

در بخش قبل مشاهده کردید که برای نگهداری بردارهای اسناد به صورت tf-idf با چالش حافظه روبرو هستید. همچین در حالت tf-idf به دلیل طول بسیار زیاد بردارها، در زمان بازیابی چالش زمان نیز مطرح است. از آنجا که در کارهای صنعتی و تحقیقاتی نیز با حجم قابل توجهی داده روبهرو هستیم، میخواهیم با روشهای نوین بازنمایی اسناد آشنا شویم که فرم فشرده تری از بازنمایی را ارائه میدهند. هدف از این بخش، بازنمایی اسناد با استفاده از تعبیه گذاری کلمه است.در این دسته از روشهای بازنمایی برای هر کلمه یک بردار با طول حدودا ۲۰۰ یا ۳۰۰ بعد بدست می آید، این بردارها با توجه به مجاورت کلمات در اسناد آموزشی ساخته می شوند بنابراین می توانند تا حدی (با توجه به روشهای مختلف) بافت متن را در ساخت بردار کلمه دخیل کنند. در این روش بعد از بدست آوردن بردار کلمه، بردار کل متن را بدست می آوریم.

۲–۵–۲ بازنمایی اسناد

در این قسمت لازم است با استفاده از word2vec مدل skip-gram بازنمایی اسناد را به دست آورید. برای این کار می توانید از کتابخانههای آماده استفاده کنید. (راهنمایی: کتابخانهی gensim). پس از آموزش مدل این کار می توانید از کتابخانههای آماده استفاده کنید. (راهنمایی: کتابخانهی از آموزش مدل به ازای هر کلمه یک بردار ۳۰۰ بُعدی که بیانگر کلمه در فضای برداری است، خروجی داده می شود. برای بازنمایی سند لازم است دو روش زیر پیاده سازی شود:

۱. آموزش مدل بر روی مجموعه دادگان فاز اول و محاسبه ی بردار بازنمایی هر سند با استفاده از میانگین وزن دار کلمات آن سند به صورتی که وزن هر کلمه معادل با tf-idf متناظر با آن کلمه باشد.

7. استفاده از بازنمایی کلمات موجود در مجموعه بردارهای از پیش آموزش داده شده با استفاده از word2vec بروی حجم زیادی از مجموعه داده اخبار و سپس استفاده از میانگین وزندار بازنمایی کلمات سند به منظور محاسبه بازنمایی هر سند. (مجموعه بردارهای از پیش آموزش داده شده ذکرشده در فایل فشرده شده new.fa.text.300.vec.zip

۲-۵-۲ بازنمایی پرسمان

با دریافت پرسمان کاربر لازم است بردار متناظر با آن ساخته و سپس مشابه با مرحلهی دوم پروژه، شباهت کسینوسی بردار پرسمان با تمام اسناد محاسبه شود. در نهایت K سند مرتبط بصورت رتبهبندی شده نمایش

³ Word Embedding

داده شود. لازم به ذکر است روش استفاده شده برای ساخت بردار پرسمان باید مشابه با روش بازنمایی اسناد باشد.

۲-۵-۲ تحلیل عملکرد مدل بازیابی اطلاعات و گزارش

معیارهای mean reciprocal rank و mean average precision و mean reciprocal rank (به ازای الهای ۱و۵) را برای معیارهای مختلف پرسمان (اعم از پرسمان کوتاه، طولانی، عبارت پرسشی با کلمات رایج و عبارت پرسشی با کلمات نادر) محاسبه کنید. به ازای هر حالت از پرسمان، عملکرد مدل در حالت بازنمایی tf-idf را با بازنمایی word2vec (در هر دو حالت بازنمایی با مدل از پیش آموزش داده شده و مدلی که خودتان آموزش داده اید) مقایسه و نتایج را تحلیل کنید. در تحلیلهای خود لازم است دلیل بهتر بودن عملکرد هر بازنمایی برای هر نوع از پرسمانها ذکر کنید.

توجه: برای برچسب گذاری باینری اسناد بازیابی شده لازم است محتوای سند بازیابی شده به پرسمان مد نظر شما پاسخ دهد. بطور مثال اگر شما می خواهید در مورد نرخ مسکن در محدوده ی میدان آزادی بدانید، سند بازیابی شده ای که به این سوال شما پاسخ می دهد برچسب "صحیح" و سندی که کلمات پرسمان را دارد اما به سوال شما پاسخ نمی دهد، برچسب "اشتباه" می گیرد.

توجه: در هر آزمایش لازم است عبارت پرسمان، عنوان اخبار بازیابیشده، برچسب هر خبر و نحوه ی محاسبه ی معیارها گزارش شود.

۲– فاز سوم

در این بخش از پروژه مقیاس موتور جستجویی که در دو مرحله ی گذشته طراحی و پیادهسازی شده، بزرگتر می شود. با افزایش حجم اسناد ورودی، مقایسه پرسمان با تمام اسناد به صورت کارا و در زمان مناسب امکان پذیر نیست. در این فاز برای حل این مسئله می خواهیم از خوشه بندی استفاده کنیم و بردار ویژگی پرسمان را به جای مقایسه با تمام اسناد فقط با اسناد یک (یا چند) خوشه مقایسه کنیم. علاوه بر خوشه بندی، دسته بندی اخبار نیز در این مرحله از پروژه بایستی پیاده سازی شود. به این معنا که هر خبر به یکی از دسته های ورزشی، اقتصادی، سیاسی، سلامت و فرهنگی نگاشت شود تا در هنگام جستجو بتوان مشخص کرد نتایج از کدام دسته های خبری باشند. در ادامه به توضیح بیشتر در این خصوص می پردازیم.

توجه: در این مرحله می توانید برای بازنمایی اسناد از روش «بازنمایی با استفاده از تعبیه گذاری کلمه» نیز استفاده نمایید.

۳-۱ خوشەبندى

در این مرحله میخواهیم با استفاده از الگوریتم K-means خوشه بندی اسناد را انجام دهید. به منظور بهبود عملکرد الگوریتم خوشهبندی می توانید چندین بار آن را اجرا و سپس بر مبنای معیار RSS بهترین خوشهبندی را انتخاب کنید. بعد از انتخاب یک خوشهبندی مناسب، در زمان پاسخگویی به یک پرسمان، ابتدا بردار بازنمایی آن را مطابق با روش موردنظر استخراج کنید. سپس شباهت کسینوسی آن را با تمام مراکز خوشهها محاسبه کرده و خوشه با بیشترین شباهت را انتخاب کنید. در نهایت شباهت کسینوسی بردار پرسمان با تمام سندهای آن خوشه را محاسبه کرده و از میان آنها شبیه ترین سندها به پرسمان را انتخاب و به عنوان نتیجه جستجو بر گردانید.

توجه کنید لزومی بر اینکه فقط یک خوشه را برای جستجو انتخاب کنید وجود ندارد. به این معنی که بعد از محاسبه می شباهت بردار پرسمان با مراکز خوشه ها، می توانید \mathbf{b} مرکز خوشه با بیشترین شباهت را انتخاب کرده و جستجو را در تمام اسناد خوشه های مربوط به آنها انجام دهید. این کار خصوصا زمانی موثر است که تعداد خوشه ها زیاد باشد و در نتیجه تعداد اسناد در یک خوشه کم شده باشد. انتخاب مقدار \mathbf{b} و تعداد خوشه ها زیاد باشد و در نتیجه تعداد اسناد در یک خوشه کم شده باشد. انتخاب مقدار \mathbf{b} و تعداد خوشه ها با هم مرتبط هستند و بهترین مقادیر آنها مقادیری است که یک تعادل بین سرعت پاسخگویی و

پروژه درس بازیابی اطلاعات

کیفیت نتایج ایجاد کند. ارزیابی دقیق این موضوع مستلزم اندازه گیری دقیق زمان پاسخ به پرسمانهای کاربر و دقت نتایج بازگردانده شده بر روی مجموعهای از پرسمانهای از قبل آماده شده است. در این پروژه می توانید این کار را به صورت شهودی انجام دهید و تنظیم دقیق مقدار b الزم نیست.

توجه: در این قسمت استفاده از کتابخانه مجاز نیست.

۳-۲ دستهبندی

موتور جستجوی طراحی شده در این حالت می بایست قابلیت تعیین دسته خبر را در زمان وارد کردن پرسمان به کاربر بدهد. این قابلیت با استفاده از کلمه کلیدی cat ارائه می گردد. به عنوان مثال زمانی که کاربر عبارت «استقلال cat:sport» را وارد می کند می بایست بازیابی در بین اخبار دسته ی ورزشی و زمانی که عبارت «استقلال cat:economy» را وارد می کند می بایست بازیابی در بین اخبار دسته ی اقتصادی انجام شود. بدین منظور با استفاده از روشهای دسته بندی اسناد متنی ارائه شده در درس، دسته هر خبر را تعیین و خبیره کنید تا در زمان جستجو بتوان از آن استفاده کرد. دستههای خبری مد نظر عبارتند از:

ورزشی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، سلامت.

برای دسته بندی اسناد از الگوریتم k-نزدیکترین همسایه با مقادیر مختلف k استفاده کنید. در ابتدا باید الگوریتم دسته بند را پیادهسازی کنید و سپس با استفاده از مجموعه اسنادی که برچسب دارند (فایل 0 هزار خبری)، اسنادی که برچسب ندارند (فایل 0 هزار خبری) را برچسب بزنید. سعی کنید یک مقدار مناسب برای 0 پیدا کنید. برای پیدا کردن 0 مناسب و ارزیابی عملکرد دسته بند خود می توانید از روش ارزیابی 0 استفاده کنید.

توجه: در این قسمت مجاز به استفاده از کتابخانه نیستید ولی برای ارزیابی 10-fold-cross-validation میتوانید از کتابخانه استفاده کنید.

۳-۲ گزارش

۱. سه پرسمان مناسب را انتخاب کرده، نتایج را از نظر عملکرد و سرعت موتور جستجو برای این سه پرسمان در دو حالت بدون خوشهبندی و با خوشهبندی مقایسه و تحلیل نمایید.

پروژه درس بازیابی اطلاعات

 به ازای هر دسته یک پرسمان مناسب انتخاب کنید و نتایج جستجوی این پرسمان را در دو حالت با دستهبندی و بدون دستهبندی مقایسه و تحلیل کنید.

(ذکر جزئیات در پرسمانها و نتایج بازیابی شده در گزارش الزامی است.)